

AKADEMİSYEN GÖRÜŞÜ

Prof. Dr. MUSTAFA ÇAKIR

Dil Kültür İlişkisi

Hemen herkes Avrupa'da yetişen çocuklara köken dilinin unutturulmaması konusunda görüş belirtiyor. Yapılan toplantılarda, dile getirilen iki konunun birinde ana dili, köken dili gibi konulara değinilmekte ve dilin öneminden söz edilmekte; iş uygulamaya gelince eyleme geçenlerin sayısının istendik düzeyin altında kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte „Siz hâlâ neyin kafasındasınız, bu çocuklar daha bulundukları ülkenin dilini doğru dürüst konuşamıyor, önce onu öğretin sonra köken dilini" diye sesler de yükselmiyor değil. Türkçeyi okullarda birinci, ikinciyi geçtim, üçüncü, dördüncü yabancı dil olarak bile öğretme konusunda çekimser olan aileler, okullar, öğretmenler, siyasetçiler var. Köken dili, ana dili takviye dersi gibi adlar altında verilen dersler de „kültürel çalışma" sınırlarında kalıyor. Hele ırkçı yaklaşımların prim yaptığı, göçmen çocuklarına köken/ana dilinin öğretilmesinin, çocukların yaşadıkları topluma uyum sağlaması yönünde önemli bir bariyer oluşturduğunu savunanların yoğun olduğu çevrelerde, köken dili Türkçeye hiç yer verilmiyor. Bu yazımı yine Wittgenstein'ın „çekiçle felsefe yapmak" yaklaşımına benzer bir şekilde „zaten var olan bir gerçeği, felsefi alanın bilinçdışından çıkarmaya" çalışarak yine, yeniden ana dili ve kültür konusuna ayırdım.

Çoğaltmak, neslinin devamını sağlamak üzere suya koyulan bir çiçek dalının köklendirildikten sonra toprağı ile buluşturulması ve burada gelişip hayat bulması örneğinden yola çıkarsak, yeni doğan bir çocuk da kendini kendi öz kültürüyle ilgili çevrede geliştirir, orada yeşerir, hayat bulur. Gurbeti vatan edinen Avrupalı Türklerin evlatlarının yaşadıkları çevrelerde varlıklarını sürdürebilmesi, kuşaklar boyu ayakta kalabilmesi ana dilini ve kültürünü koruması ile mümkün olabilir. Dilini kaybeden milletler, kültürel kimliklerini, inançlarını korumakta da sıkıntı çekerler. Çünkü dil; maneviyatın da aynasıdır. Din dili ve Tanrı hakkındaki „bilginin güvenilirliği" yahut güvenilir bilgiyi merkeze alarak (Grünberg, 1978: 7) kavramları anlamlandırmak da dil üzerinden gekçekleşir. Ümmet dili veya sonradan yurt edilen topraklarda konuşulan baskın dil, kadim kültürümüzün destekçesi ve taşıyıcısı değildir. Dilini kaybeden milletlerin dini inanç bağları da zayıflar ve milletler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelir.

Dil sadece insanlar arasında iletişimi sağlamaz. Aksine tarih, din, örf ve adetler, hukuk sistemi, müzik, güzel sanatlar, ekonomi, ahlak anlayışı ve dünya görüşü gibi değerlerle birlikte ele alındığında dil milli kültürü oluşturur. Ortak dil yurttaşlar arasındaki sosyal akrabalık bağını pekiştirir. Bu yolla toplumsal ve sosyal hayatta birleştirici bir işlev gören dil, dışarıya karşı da ayırt edici, belirleyici bir rol üstlenir ve bu özelliği ile milli kültürün taşıyıcı omurgası olarak değerlendirilir.

Dili bozulan bir milletin tarih sahnesinde varlığını sürdürebilme ihtimali zayıftır. Bu milletlerin maddi, manevi değerleri de erozyona uğrar; düşünce, sanat ve edebiyat hayatı verimliliğini kaybeder; dil ortak iletişim görevini yerine getiremez olur. Bu anlamda yurt dışında türlü zorluklara göğüs gererek ayakta kalmaya çalışan ve kültürel çalışmalar yapan kurumların çalışmalarının görmezden gelinmemesi, aksine desteklenmesi önerilir.

Dil; bir yandan kültürü besleyip, gelecek kuşaklara aktarırken, kendisi de kültürel değerlerle beslenir. Kültürel değerler gelişip yeşerdikçe takip eden kuşaklar, uluslar arası rekabet ortamlarında bir önceki nesillere göre özgüveni daha yüksek bireyler olarak kabul görür. Dil; bu anlamda maddi kültür gibi somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında da önemli bir rol üstlenir; geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi görür; toplumların münevverleri de ana dillerini öğrenme ve öğretme sorumluluğu ile çalışırken, bu misyona hizmet ederler.

Her ifadenin kendi içinde, kendi mantığına sahip olduğunu unutmadan ekleyelim ki bir dilin gücünü, söz varlığını, estetiğini, sınırlarını milletin kültürü belirler. Dil, Nermi Uygur'un dediği gibi, „bireylere kendi başına bilgi vermez, bununla birlikte bilme ve bilgiyi aktarma faaliyetinin bir aracı olarak işlev görür, kuşaklar arası aktarım yoluyla bilme edimini gerçekleştirir" (Uygur 2008: 38). Deneyimlerle de onaylandığı üzere, ana dilini iyi kullanan kişi, ait olduğu milletin dünya görüşünü, hayata bakış açısını, felsefesini ve dahası milli kültürünü de edinmiş olur. İnsanlar, kültür içinde edindiği kavramlarla hem düşünme yeteneğini kullanırlar hem de ürettikleri, öğrendikleri kavramlarla ilişkilendirdikleri anlamlarla, göstergelerle iletişim kurar; nesneleri, olayları ve duyguları yazılı veya sözlü olarak sistematik bir dizgede bağlama göre aktarırlar. O halde dil, sadece gramer ve sözcüklerin kullanımına dayalı bir etkinlik olmanın ötesinde ontolojik alanı işgal eden bir varlık olarak da insan yaşamının her alanını yönlendirme, anlamlandırma gücüne sahiptir (Kahraman 2014: 76).

Ünül toplumbilimci, yazar, şair ve devlet adamı Ziya Gökalp (1876-1924), dili kültürün temel unsuru sayar. Ona göre dil, duygu ve düşüncenin adeta kabıdır (Bkz.: Kaplan 1982: 186). İnsan, içine doğduğu kültürel yapının kalıbına göre şekil alır. Avusturya doğumlu ünlü matematikçi, filozof Ludwig Wittgenstein (1889-1951) ise „dilimin sınırları, dünyamın sınırlarıdır" (Wittgenstein 2006: 15) derken insanın neyi ne kadar „anlayabileceğini" ifade etmiştir. Burada dil birinci derecede belirleyici unsur olarak dikkat çekmektedir. Prusyalı filozof, dilbilimci, devlet adamı Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt (1769-1859) da „dil olmadan zihinsel aktivitenin olamayacağını, insanın dil olmadan kavram oluşturamayacağını" söyler (Humboldt 1990: XVII). O halde insan „dil sayesinde kendi varlığını fark etme, insan olmanın kendisine bahşedilen yararını kullanmak durumundadır (Herder 2011: 39). Bütün bu alıntılar dilin önemine vurgu yapmaktadır.

Dil kültür ilişkisi milletlerin ulusal karakterine de ayna tutar. Özellikle atasözleri ve deyimler milletlerin ruhunu yansıtır. Kimi deyimler, farklı sözlerle ifade edilse de yaklaşık aynı anlamı ifade eder. Örneğin; İngilizler „Aşçılar çoğalınca çorba tuzsuz olur" derken, İtalyanlar „Çok horozun öttüğü yerde güneş doğmaz", Ruslar „Yedi ebenin olduğu yerde bebek kör doğar", Farsiler „İki kaptan bir gemiyi batırır" Türkler de „Horozu çok olan köyün sabahı geç olur" derler.

Alman romantizmi ve özellikle fırtına ve coşku (Sturm und Drang) ekolünde değerlendirilen, yaşadığı dönemin en önemli dilbilimci, devlet ve siyaset adamı olarak görülen Johann Gottfried Herder (1744-1803), dil ve ulusal karakter arasında içsel bir bağlantı olduğunu söyler (aktaran Duman 2020: 428), ana dilini öğrenen bireylerin kendi köken kültürünün taşıyıcıları ile kuracağı bağ kadar içinde yaşadığı toplumsal ve sosyal çevrenin gerçeklerini de göz ardı etmemesini savunur. Humboldt'un ifadesi ile „her dilin kendi özel yapısı, düşünce şekli olduğunu" unutmadan, insanın içinde bulunduğu toplumun yaşam alanını anlama ve anlamlandırma sürecinde bilhassa soyun uzantısı olarak „ırkçılık" ve „dil" ifadelerini yan yana kullanmaktan ve birbirine üstünlük kurmaya çalışmadan (Bkz. Lyons 1989) ikinci, üçüncü dili öğrenmesi/edinmesi hayatın kaçınılmaz bir gereğidir. Burada birinci dil bireyin öteden beri süregelen yaşanmışlıklarına veya halen yaşananlara tanık olmayı, olayları ve olguları anlamlandırmayı sağlarken, ikinci dil başka yaşam şartlarının anlamlandırılmasına zemin oluşturan ontolojik bir işleve sahiptir.

Yurt dışında yaşayan her bir Türkün yaşadığı çevredeki toplumsal ve sosyal hayata öğreneceği ikinci dil sayesinde katılabileceği, üretken bireyler olarak katkı sağlayabileceği, bireysel veya toplumsal kazanımlar elde edebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu görüşten hareketle, dilin sıradan bir aracı rolü üstlendiği şeklinde bir yanılsamaya kapılmak, dilleri yarıştırmak veya ana dilinin dışında bir başka dil öğrenmeye direnç göstermek doğru bir yaklaşım değildir. Humboldt'un ifade ettiği gibi dil; ölü, durağan, sabit, belli kurallara tabi bir araç değil; aksine bir eylemdir, bir düşünce aracıdır (Weisgerber 1953: 374). Bu gerçek göz önüne alındığında dil eğitimi-öğretimi konusunun öncelikli alanlar arasına alınmasında yarar olduğu görülmektedir. Dil ile eğitim arasındaki bu bağıntı insan düşüncesi ve zihniyle örüntülüdür. Çünkü Humboldt'a göre hem dil hem de eğitim insan zihninde gerçekleşen olgulardır. Nitekim ona göre, insan dille veya dil aracılığıyla düşünür ve dil olmadan insan eğitimi mümkün değildir.

Dolayısı ile dilin sadece var olanı ifade etmeye yarayan bir alan olmadığı (Uygur 2008 :68), Heidegger'in dediği gibi „insana temel insani varoluş imkanını sağlayan donanım ve güç" (Heidegger 1998:112'den aktaran Kahraman 2014:84) ve kültürün aynası olduğu, kültür tarafından biçimlendirilse de kültürü biçimlendiren, insana özgü bir araç olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. İnancım o ki çok kültürlü bir çevrede ısrarla ana dilinin ikinci dil ile birlikte eşzamanlı öğretilmesini savunmak, geçmişe ait olanın artzamanlı bekçiliğini yapmak değil, gençleri geleceğe hazırlamaktır. Eğitimin, okul başarısının dil bilgisine bağlı olduğu, toplumsal ve sosyal olarak sınıf atlamada en güçlü enstrümanlardan biri olduğu unutulmamalıdır.

Bitkilerin kök salmak üzere bırakıldığı suda osmoz basıncı (hücrelerde su basıncı) dolayısıyla çürüme riski vardır. Usta bahçevanlar suya şeker vs. katarak yoğunluğunu artırıp, çürüme riskinin önüne geçmeye çalışmakta, yaşamını sürdürmeye çalışan bitkinin kök salmasına yardımcı olmaktadır. Usta eğitimciler ve sorumlu devlet adamları da çok kültürlü ortamlarda yetişen çocukların yaşadıkları toplumda kök salmasını sağlamak, toplumsal ve sosyal hastalıklardan korunup sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmesi için sorumluluk almak durumundadır. Çocuklara dozunda ve uygun yöntem ve teknikler kullanılarak dil ve kültür aktarımı yapılacak ortamlar hazırlamalıdır. Toplumsal çürümenin ve tükenmişliğin, yok olmanın önüne ancak ve yalnız uygun eğitim ortamlarının oluşturulması ile geçilebilir.

Kaynaklar:

Duman, Mehmet Akif (2020). Dilbilimin Büyükbabası Humboldt. EKEV Akademi Dergisi. Yıl: 24, Sayı: 84, 409-434.

Grünberg, Theo (1970). Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme. Ankara: AÜDTCF Yayınları.

Herder, Johann Gottfried (2011). Dilin Kökenleri Üzerine, Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri. Çev.: Gürsel Aytaç, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Humboldt, Wilhelm von (1990). On Language. Ed. Michael Lasensky, Cambridge University Press.

Kahraman, Yakup (2014). Dil Varlığının Ontolojik Zemini. İçinde: FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2014 Güz, sayı: 18, s. 75-87

Kaplan, Mehmet. (1982). Kültür ve Dil. İstanbul: Dergah Yayınları.

Lyons, John (1989). Einführung in die moderne Linguistik. München: C.H.Beck.

„Martin, Heidegger, Pathmarks, edited by William McNeill, Cambridge University Press, 1998"

Uygur, Nermi (2008). Dilin Gücü, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Weisgerber, Leo. (1953). Zum energeia begriff in Humboldts sprachbetrachtung. Wirkendes Wort, 4, 374-377.

Wittgenstein, Ludwig. (2006). Tractatus Logico-Philosophicus. Çev.: Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları.

Bu Karekod İle Makaleyi Yazarımızın Kendi Sesinden Dinleyebilirsiniz...